

A VIZUÁLIS ÉLMÉNY NYELVI DEKÓDOLÁSA

TOROK MELINDA

A svájci nyelvész, Ferdinand de Saussure¹ a nyelvi jelenség jobb megértése érdekében megkülönböztette a *langue*, *langage* és *parole* fogalmakat. A *langue*, nyelv a kommunikáció tulajdonképpeni elvont rendszere, a beszélőképesség társadalmi terméke², grammatikai rendszer, amely potenciálisan minden agyban létezik, pontosabban az egyének egész közössége agyában, hiszen a nyelv teljességében egyikük agyában sem létezik, hanem teljes mértékben csakis a tömegben.³ A *langage*, nyelvezet⁴ az egész beszéd folyamatot magában foglalja, vagyis azt jelenti, ahogyan a beszéd a gyakorlatban megvalósul. Tehát a *langage* az a képesség, amelynek révén a nyelvet – például kommunikációban, saussure-i terminológiával beszédben – használni tudjuk, a nyelv pedig az a forma, amely eszközül szolgál a *langage* konkrét megnyilvánulása számára. A *langage* tulajdonképpen nem más, mint a nyelvhasználati képesség, vagyis a nyelvtudás használatának képessége.⁵ A *parole*, beszéd a nyelv egyéni megvalósulása egy bizonyos beszélő agyában. Saussure fontosnak tartotta, hogy a nyelvészet valóban a nyelvvel (*langue*) foglalkozzon, és ne a beszéddel. Ha szemléletes példával akarunk élni, akkor azt mondhatjuk, hogy a nyelv összehasonlítható egy zeneművel abban a formában, ahogy azt a szerző lejegyezte. Ekkor a karmester elképzelése a műről az ő testre szabott beszéde, az pedig, ahogyan az előadáson a zenekar elővezeti a darabot, ezen elképzelés gyakorlati megvalósulása, vagyis a nyelvezet.⁶

E megkülönböztetéssel lehetővé vált a nyelv és nyelviség fogalmának korábbi, szűk lingvisztikai értelmezéshez képest szabadabb használata. Ez egy új tudományág, a szemiotika (korábbi elnevezéssel: szemiológia) kialakulását eredményezte. A szemiotika általános jel tudomány, a legáltalánosabb jel tan. A nyelvészetnél tágabb körű, hiszen nemcsak a társadalomban, hanem a természetben előforduló jelekkel is foglalkozik. Fő feladata a jelrendszerek, jelek közös vonásainak kutatása, a jelek tipizálása. A language mint szemiotikai kifejezés mai értelemben véve nem-verbális jelrendszert jelent, mely a két nyelvi tengelynek, a szintagmáknak és a paradigmáknak felel meg. A paradigmák jelek, a szintagmák rendszerek, szabályok, melyek bizonyos módon helyezik el a jeleket. A lingvisztikában paradigmák a betűk vagy a szavak, a szintagma pedig a nyelvtan.

A képzőművészetre vetítve is érvényesek a szemiotika általános törvényei: ahogyan a nyelvtani szabályok szerint összekötött hangok vagy betűk értelmes

mondatot alkotnak, ugyanúgy a kompozíciós elvek (egyensúly, kontraszt, ritmus...) alapján összekötött képzőművészeti elemek (pont, vonal, szín...) vizuálisan artikulált mondatot alakítanak. Ezért a vizuális (képzőművészeti) nyelv képzőművészeti elemekből (paradigmákból) és kompozíciós elemekből (szintagmákból) áll. Ahogyan a nyelvtani szabályok nélkül odavetett hangoknak, betűknek és szavaknak sincsen értelme (kivéve a szubjektív értelmet, ha valaki egy saját nyelvet szeretne kitalálni), hasonló módon a kompozíciós, szintaktikus elvek nélkül összezsapott vonalak, színek és foltok sem képeznek értelmes képzőművészeti vagy esztétikai egységet – többek között gyakran így alakul ki a giccs, vagyis a képzőművészeti nyelvtan ismeretének hiánya.

A nyelv és a beszéd összefonódnak egymással; beszéd nélkül nincs nyelv, és fordítva. Mégis van köztük különbség: a nyelv a szintaktikus szabályok és elemek általános rendszere, a beszéd pedig a nyelv gyakorlati használata, individualizált és individuális; a másik oldalon a nyelv mindenki számára egyforma. A beszéd médiumon keresztül valósul meg: a verbális beszédhez a száj- és orrüreg, valamint a nyelv szükséges; a vizuális beszédhez képzőművészeti-technikai eszközök kellenek, (ceruza, rajzszén, ecset...) a kezünk és a motorikus képesség. A különböző médiumoknak saját nyelvük lehet; ugyanaz a kéz különböző vonalakat húz rajzszénnel (hamvas, bársonyos) és tollal (éles, feszült).

A lingvisztikai és képzőművészeti (vizuális) beszéd megkülönböztetésének kitűnő példáit René Magritte alkotásai között találjuk. A *La trahison des images* (A képek árulása) című művén egy pipát mutat be, teljesen realiz-

tikus módon, úgy, hogy az dohányreklám érzetét keltse. Alá még odafestette a következő szöveget: Ez nem pipa. (Ceci n'est pas une pipe.), ami ellentmondásnak tűnik, de gyakorlatilag igaz – a festmény nem pipa, csak a pipa képe. Ahogy maga megfogalmazta: A hírhedt pipát, hát azt eleget a szememre vetették! De mégis: meg tudják tömni az én pipámat? Nem, ugyebár, hiszen ez csak ábrázolás. Ha tehát azt írtam volna a képem alá, hogy Ez pipa, hazudtam volna!⁷ ...Lehet, hogy leegyszerűsítésnek tűnik, de teljesen meghökkentő egy olyan ember számára [...] aki nem gondolkodik.⁸ Sem maga a leírt szó (pipa), sem a lefestett pipa nem azonos magával a tárggyal, mivel annak csak nyelvi vagy vizuálisan kifejezett fogalmáról van szó.

Huzjak Damjanovra hivatkozva felhívja a figyelmet, hogy a Magritte-éhoz hasonló kísérletet úgy is végezhetünk, hogy nagy, kék betűkkel felírjuk az alábbi színfogalmat: sárga. Ezzel szakadást teremtettünk a vizuális forma és a verbális tartalom között, ami segítséget nyújthat ahhoz, hogy megszabaduljunk a sematikus látásmódtól.⁹ És segítséget nyújthat ahhoz is, tegyük hozzá, hogy közelebb kerüljünk az absztrakt képzőművészet világának megértéséhez is.

Említsük meg végül azt is, hogy a paradigmák diszciplinárisak, a szintagmák pedig interdiszciplinárisak. Ez azt jelenti, hogy a paradigmán keresztül felismerjük, melyik tudomány- vagy művészeti ágról van szó: a zenében a kották, a matematikában a számok, a táncban a mozdulatok, a lingvisztikában a betűk és a szavak, a képen a színek, vonalak stb. a paradigmák. A szintagma a komponálás kategóriája; egy szintagmatikus szabály minden diszciplinának megfelelő, így interdiszciplináris. Könnyen elképzelhetünk például tükörszimmetrikus kottákat (c-d-e : e-d-c), tükörszimmetrikusan elhelyezett mértani testeket vagy számokat (1-2-3 : 3-2-1), tükörképben mozgó táncosokat, tükörmondatot (palindrome)¹⁰ (A pipitéri rétipipa) vagy tükörszimmetrikusan megfestett színeket a papíron.

Így a paradigmák és szintagmák nyelvi alkalmazása lehetővé teszi azt is, hogy megtaláljuk a tantárgyak közötti magasabb rendű korrelációt (kölsönös összefüggést), azaz a strukturális korrelációt. A tematikus korrelációtól eltérően, ahol a tantárgyakat az azonos téma köti össze (faleveleket festünk a képzőművészeti órákon, falevelekről olvasunk fel verseket a magyarórán, tanulmányozzuk a faleveleket a természetismeret órán stb.), a strukturális korrelációnál tartalmi fogalmakkal fonjuk át az órákat, pl. szimmetria, ritmus, vonal stb.

Ezért, ha zenét festünk tanórán (nemvizuális motiváció), nem az élményre, hanem a kompozícióra kell összpontosítani – hívja fel a figyelmünket Damjanov.¹¹ Meghallgatunk a gyerekekkel egy néhány perces zenei kompozíciót, amely világosan elkülönülő elemeket tartalmaz, utána pedig megkérjük őket, hogy fordítsák le: azt kell tehát bemutatniuk/ábrázolniuk, hogy milyen kontraszt felel meg vizuálisan, tehát képi formában a zenében hallott

kontrasztoknak (pl. hangos-halk, magas-mély, gyors-lassú, egyetlen hangszer-zenekar, egy tónus-akkord).

Hasonló módon, a magyarórán is megtartjuk a szintagmákat, és lefordítjuk a paradigmákat.

Az elemzés is a szóhoz és a képhez kötődik. A szavak azonban könnyen tévútra vihetnek, ha nem gyakoroltuk be az elemzés mesterségét. Ezért képes zavarba hozni Magritte, például Az álmok kulcsa vagy A szavak és a képek című műveivel, amelyekben a felírt szavak és az ábrázolt tárgyak nem azonosak. A festő itt is a nyelv, az ábrázolás és a művészet viszonyával játszik, és arra mutat rá, hogy az ábrázolás önkényes lehet, és akármit használhatunk jelként. A ló képe alatt azt írja, ajtó. Mi akar ez lenni? Nincs igazán pontos válasz. A lingvisztika nyelve mást mond, mint a vizuális. Ám a szemlélő hajlik arra, hogy a nyelvi dekódolás segítségével értelmezze az egész világot.

JEGYZETEK

¹ Ferdinand de Saussure (1857–1913) a modern nyelvészet megteremtője. A genfi egyetemen tartott előadásából tanítványai 1916-ban adták ki a Bevezetés az általános nyelvészetbe című tanulmányát, amely magyarul 1967-ben jelent meg B. Lőrinczy Éva fordításában.

² Saussure, Ferdinand de 1967. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Gondolat. 33.

³ Idézi: <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/r5.htm>

⁴ A magyar nyelvezet nem fedi teljesen a francia langage tartalmát.

⁵ Telegdi Zsigmond 1977. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Tankönyvkiadó.

⁶ <http://nyuz.elte.hu/archiv14/szam13/nyelvi.htm>

⁷ La fameuse pipe, me l'a-t-on assez reprochée! Et pourtant, pouvez-vous la bourrer ma pipe? Non, n'est-ce pas, elle n'est qu'une représentation. Donc si j'avais écrit sous mon tableau 'Ceci est une pipe', j'aurais menti! http://fr.encyarta.msn.com/encyclopedia_761553824/magritte_ren%C3%A9.html

⁸ Idézi: Huzjak, Miroslav: *Jezičnost i vizualni jezik: riječ i slika*. <http://likovna-kultura.ufzg.hr/likovnijezik.htm>

⁹ Damjanov, Jadranka 1998. *Umjetnost avantura*. Zagreb: Hermes izdavaštvo

¹⁰ palindroma: olyan szó vagy szókapcsolat, amely visszafelé olvasva is ugyanaz

¹¹ Huzjak, Miroslav: *Jezičnost i vizualni jezik: riječ i slika*. <http://likovna-kultura.ufzg.hr/likovnijezik.htm>

IRODALOMJEGYZÉK

A modern festészet lexikona 1974. Budapest: Corvina. René Magritte I. 215–216.

Damjanov, Jadranka. 1998. *Umjetnost avantura*. Zagreb: Hermes izdavaštvo

Damjanov, Jadranka. 1991. *Vizualni jezik i likovna umjetnost*. Zagreb: Hermes izdavaštvo

Huzjak, Miroslav: *Jezičnost i vizualni jezik: riječ i slika*. Letöltve: 2009. január 4.

<http://likovna-kultura.ufzg.hr/likovnijezik.htm>

Telegdi Zsigmond. 1977. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Tankönyvkiadó

Saussure, Ferdinand de. 1967. (ford. B. Lőrinczi Éva). *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Gondolat

http://fr.encarta.msn.com/encyclopedia_761553824/magritte_ren%C3%A9.html Letöltve: 2009. január 4.

<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/r5.htm> Letöltve: 2009. január 4.

Dekodiranje likovnog utiska

MELINDA TOROK

Rad analizira veze i razlike između reči i slike. Ukazuje na razlike između videne forme, likovnog prikaza te forme i njenog verbalnog opisa. Stvara analogiju između lingvističko-jezičkih pravila prilikom verbalnog izražavanja i kompozicije likovnih elemenata kod stvaranja umetničkog dela vizuelne prirode.

Decoding the visual impression

MELINDA TOROK

This essay analyzes the connection and differences between the visual and verbal (linguistic) and shows the gap between the perceived object and the interpretation of it, both in visual and in written – spoken sense.